

Berdixanova Shaxida Nurlibayevna

**MUSIQASHUNOSLIK
METODOLOGIYASI**

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI

Sh. N. Berdixanova

MUSIQASHUNOSLIK METODOLOGIYASI

(Uslubiy qo‘llanma)

(O‘zMMSI Badiiy, o‘quv-uslubiy kengashi tomonidan 60211000 - San‘atshunoslik (Musiqashunoslik) ta‘lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun “Musiqashunoslik metodologiyasi” fanidan uslubiy qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan)

TOSHKENT – 2024

UO•K: 78.071.1(575.1)(092)

KBK: 85.31G(50•zb)

B 48

Berdixanova Sh.N.

Musiqashunoslik metodologiyasi [Matn]: uslubiy qo'llanma/Sh.N.Berdixanova. –

Toshkent, 2024. – 48 bet

Mazkur uslubiy qo'llanmada “Musiqashunoslik metodologiyasi” fanidan mashg'ulotlarni olib borishga oid amaliy tavsiya va ko'rsatmalar berilgan bo'lib, musiqa san'ati tarixining asosiy masalalari bilan bir qatorda musiqashunoslikning hozirgi holati, undagi qarama-qarshiliklar va muammolarni ham yoritib berish bilan bir qatorda mazkur fan sohasining rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash, talabalarning o'z mutaxassisligini o'zlashtirish jarayonida ijodiy yondashuvni rivojlantirishda muayyan ravishda xizmat qiladi.

Texnik muharrir:

A.Sunnatillayev, O'zMMSI Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i

Taqrizchilar:

B.Matyakubov, O'zbekiston Davlat konservatoriyasi professori v.b., san'atshunoslik fanlari nomzodi, Ardahan (Turkiya) universiteti Doktori, Professor

L. Djo'rayeva, Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'at instituti “O'zbek maqomi tarixi va nazariyasi” kafedrasida katta o'qituvchisi, san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ISBN 978-9910-789-65-6

© Sh. N. Berdixanova, 2024

Mundarija

Kirish	4
Musiqashunoslik metodologiyasining umumiy masalalari	6
Musiqiy asarlarni tahlil qilishning nazariy usullari	12
Musiqiy jarayonni tarixiy o'rganish usullari	18
Tadqiqotning ilmiy usullari	24
Ilmiy ishning tarkibi. Ilmiy materiallarni taqdim etish usullari	31
Glossariy	42
Adabiyotlar ro'yxati	47

Kirish

Yangi O'zbekiston davrida har tomonlama rivojlangan, yuksak ma'naviyatli, ilmi va shu bilan bir qatorda o'z kasbining yetuk mutaxxasislarni tarbiyalash barcha sohalar qatori musiqa san'atining ham muhim vazifalaridandir.

Musiqashunoslik sohasidagi ijodiy ish nafaqat uning tarixi, tuzilishi va asosiy ilmiy kategoriyalarini yetarlicha chuqur va tizimli tadqiq etishni, balki asosiy tadqiqot usullarini ham egallashni nazarda tutadi. Bu esa musiqashunoslik ta'lim yo'nalishlari o'quv rejasiga maxsus fan sifatida – "Musiqashunoslik metodologiyasi"ni kiritishni taqozo etadi. Ushbu fanning vazifalari xilma-xil bo'lib, uning doirasida talabalarga musiqashunoslik fanining musiqa madaniyatidagi o'rni va ahamiyati, mazkur fan sohasining predmeti, maqsadi, uning asosiy kategoriyalari va mantiqiy tuzilishi bilan tanishtirishni nazarda tutadi.

Fanni o'qitishdan maqsad – "Musiqashunoslik metodologiyasi" fani san'atshunoslik (musiqashunoslik) ta'lim yo'nalishi talabalari uchun muhim fanlardan biri bo'lib xizmat qiladi. Ushbu fan ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va amalga oshirish qonuniyatlari, tamoyillari, tushunchalari, terminologiyasi, mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida bilimlarni o'rganish, musiqashunoslik tarixini tushunish, uning tuzilishi, asosiy ilmiy toifalari, asosiy tadqiqot usullarini o'zlashtirishdan iborat. Musiqashunoslik metodologiyasi fani umumkasbiy, ixtisoslik fanlari bilan o'zaro uslubiy jihatlar bilan uzviy bog'liqlik kasb etadi.

Fanni o'zlashtirishdan kelib chiqadigan vazifalar – bu bo'lajak musiqashunosning fikrlash, mustaqil ravishda taqqoslash, turli nuqtai nazarlarni tahlil qila olish, o'z fikrini aniq bayon eta olish va ilmiy asoslash, professional himoya qilish qobiliyatini namoyon etish kabi ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat.

Talabalar uchun talablar

- musiqashunoslikning musiqiy madaniyatdagi o'rni va funksiyalarini bilish,
- jamiyat, gumanitar fanlar tizimida, uning asosiy toifalari va mantiqiy tuzilishini bilish;
- musiqashunoslikning hozirgi holati, undagi ziddiyatlari va muammolar, ushbu fan sohasining rivojlanish tendensiyalarini o'rganish.

Mazkur uslubiy qo'llanmada "Musiqashunoslik metodologiyasi" fan dasturida belgilangan – "Musiqashunoslik metodologiyasining umumiy masalalari", "Musiqiy asarlarni tahlil qilishning nazariy usullari", "Musiqiy jarayonni tarixiy o'rganish usullari", "Tadqiqotning ilmiy usullari", "Ilmiy ishning tarkibi. Ilmiy materiallarni taqdim etish usullari" kabi mavzular o'rin olgan bo'lib, ushbu fanni o'zlashtirish jarayonida talabalarning musiqashunoslik metodologiyasiga oid bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan mavzular yuzasidan ma'lumotlar muhtasar bayon etilgan.

I. Musiqashunoslik metodologiyasining umumiy masalalari.

REJA:

1. "Metod" va "metodologiya" tushunchalari.

2. Musiqashunoslik metodologiyasining umumiy tavsifi.

Metod (yunon. *methods* — usul) keng ma'noda yo'l, ijodiy faoliyatning har qanday shakli kabi ma'nolarni anglatadi. Metodologiya tushunchasi ikki asosiy mazmunga ega - muayyan faoliyatda qo'llaniladigan ma'lum usullar tizimi (fanda, siyosatda, san'atda va h.k.); tizim haqidagi ta'limot yoki metod nazariyasi. Metod u yoki bu shaklda ma'lum qoida, tartib, usul, harakat va bilim mezonlarining yig'indisi hamdir.

Metodologiya - tamoyillar, talablar tizimi bo'lib, subyektni aniq vazifani bajarishga, muayyan ilm-fan sohasida aniq natijalarga erishish sari yo'naltiradi. U tadqiqot jarayonida vaqt, kuchni tejaydi, maqsadga eng yaqin va oson yo'l bilan yetishga yordam beradi.

Hozirgi davrda, metodologiya faqat ilmiy nazariy farazlar bilan cheklanib qolmaganligini va u bevosita amaliyotda ham o'z ifodasini topib kelayotganligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

Metodologiya faqat metodlarni emas, balki tadqiqotni ta'minlovchi boshqa vositalarni ham o'rganadi. Tamoyil, qoida va ko'rsatmalar, shuningdek, kategoriya hamda tushunchalar shu kabi vositalar jumlasidandir. Doimiy rivojlanish, beqaror dunyo sharoitlarida voqelikni metodologik o'zlashtirishning o'ziga xos

vositalarini ajratish fan rivojlanishining "postnoklassik" (noan'anaviy), deb nomlangan hozirgi bosqichida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Fan metodologiyasi uning tuzilishi, taraqqiyoti, ilmiy tadqiqot vositalari va usullari, uning natijalarini asoslash yo'llari, bilimni tajribaga tatbiq qilish mexanizmlari va shakllarini o'rganadi. Shuningdek, metodologiya metodlar yig'indisi va faoliyat turi haqidagi ta'limotdir.

A.Soxorning fikriga ko'ra, "... to'g'ri metodologiya har qanday tadqiqot uchun kafolat va zarur shartdir". Darhaqiqat, biron bir fan metodologik asossiz rivojlana olmaydi, chunki metodologiya tadqiqotning asosi, skeletidir, uning atrofida u yoki bu muammoning yechimi "ochiladi".

Musiqashunoslik metodologiyasi - ilmiy va badiiy ijodkorlikni birlashtirgan va musiqiy san'at haqidagi gumanitar, ijtimoiy bilimlar tizimini ifodalovchi fandır. Musiqiy ilm-fan sohasida odatda qabul qilingan ushbu ta'rif bilan bog'liq holda musiqashunoslik yoki *metamusiqashunoslik (metamusikologiya)* metodologiyasi K.Zenkin ta'rifiga asosan tor va keng ma'nolarda ko'rib chiqilishi mumkin:

- birinchi navbatda, musiqiy obyektlar va predmetlarni tadqiq qilishning ayrim usullari, toifalari, tamoyillarini o'rganish sifatida;
- ikkinchidan, o'ziga xos uslubiy apparatga ega bo'lgan musiqa ilmiga oid bilimlarni kompleks tizimli tashkil etish idroki sifatida (unga faqat musiqiy kategoriyalar bilan bir qatorda umumiy ilmiy kategoriyalar, tamoyillar, uslublar, vositalar kiradi);

- uchinchidan, musiqa fanining o'zini o'zi anglashi (tahlili) sifatida, ya'ni uning mohiyatini, semantik barqarorligini (konstantasini¹) aniqlash, shuningdek, uning zamon va makon rivojlanishida yuzaga keladigan qonuniyatlarni, yo'nalishlarni, tendensiyalarni, jarayonlarni, shu jumladan boshqa ilmiy sohalar bilan sintezini, bunday jarayonlarning mumkin bo'lgan bog'liqliklarini aniqlash, ularni boshqarish va o'rganishdan iborat.

Musiqashunoslik metodologiyasining bunday keng va ko'p qirrali tushunchasi V. Medushevskiyning g'oyasida ham o'z ifodasini topgan, u ushbu sohani musiqiy ilm-fan deb talqin qiladi hamda ajralmas tizimli metodologik shakllanish (tuzilish) deb tushunadi, musiqashunoslikning har bir tarmog'ini o'ziga xos tarkib bilan to'ldirish uning muhim xususiyatlarini ochib beradi deb hisoblaydi.

Ushbu fanning yetakchi sohalari - tarixiy va nazariy musiqashunoslik bitta asosiy obyektga - muallif uslubining o'ziga xos xususiyatiga va pirovardida musiqiy asarga qaratilgan. A. Butskiyning ta'rifiga ko'ra, "muhim bir nuqtada bo'lgani kabi, musiqa sohasidagi har qanday amaliy faoliyatning yo'llarida, har qanday musiqa ilmi kesishgan". Ushbu yagona obyekt turli nuqtai nazardan, masalan, vaqtinchalik, tarixiy kontekstda (obyektning jamiyatda mavjudligi) yoki chuqur, analitik (obyektning tuzilishi, uni tashkil etish mantig'i) yondashuvida tekshiriladi. Hozirgi kunga kelib, musiqa fanining yetakchi tarmoqlari, ularning bir-biriga kirib

¹ Konstanta – (lot. *Constans*) doimiy, o'zgarmas

borishi tobora kengayib bormoqda, ushbu jarayon umumiy mavzular, muammolar, uslubiy o'rganish vositalarining o'ziga xosligi bilan bog'liqdir. Bugungi kunda musiqiy tadqiqotlar mavzusi xilma-xil, global va chuqur, obrazli qilib aytganda "golografik" tus olmoqda.

Musiqiy asarni o'rganish jarayoni tasodifan paydo bo'lmagan ko'p qirrali rivojlanishning ikkita asosiy omili ta'siri bilan izohlanadi. Bir tomondan, bu asosiy obyektни chuqur o'rganish bilan ifoda etilgan musiqa haqidagi bilimlarning farqlanishi, ikkinchidan esa, ularning integratsiyasi.

Musiqa fanida XX asrning so'nggi chorak qismida tashkil etilgan estetika, semiotika (semiologiya), sotsiologiya, psixologiya, akustika bilan samarali aloqalari, shuningdek tizimli-strukturaviy, kompleks, germenevtik, sinergetik, axborot, kulturologik va albatta, uslubiy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega². Ularning barchasi tabiiy ravishda, an'anaviy, asosiy usul va uslublarga tayangan holda musiqashunoslik sohasida samarali rivojlanib kelmoqda. Ushbu turdagi aloqalarni o'rnatishi musiqa nazariyasi va tarixi, madaniyatshunoslik va san'atning boshqa sohalarida hamroh bo'lib musiqiy madaniyat, san'at, fan o'rganilishida yirikroq obyektlarning shakllanishida, shu bilan bir qatorda, musiqiy muammolarning doirasi sezilarli darajada kengayishida asosiy poydevor vazifasini bajarib kelmoqda. Chunonchi integratsiya jarayonlari ilmiy bilimlar

² Ushbu yondashuvlarning ko'pchiligining kontseptual va mazmunli tomoni N. Gulyanitskayaning "Musiqqa ilmi metodikasi" nomli tadqiqotida batafsil yoritilgan

va amaliy faoliyat sohaslarini to'ldiradi va yangilaydi, bu esa musiqashunoslik doirasida faoliyat ko'rsatadigan mutaxassisliklar hamda zamonaviy musiqashunoslikni yangi yo'nalish va qarashlar bilan oziqlantiradi.

Musiqashunos-metodistning qiziqish doirasi to'rtta uslubiy obyektini o'rganishga qaratilgan:

- musiqashunoslik (fan);
- musiqashunoslikning uslubiy apparati;
- musiqiy faoliyat va uning mahsuloti;
- musiqa nazariyasi.

Ilm-fan musiqashunoslik sohasida nihoyatda keng tadqiqotlar, bilimlarining umumiy ilmiy (falsafiy) va maxsus ilmiy (musiqiy) darajalarini qamrab oluvchi muammolarida aks etadi. Umumiy ilmiy darajadagi tematik shakllanishlar orasida musiqa fanining rivojlanish xususiyatlari va musiqiy asoslari, musiqashunoslikning tuzilishi, musiqa faoliyatining turlari va o'ziga xosligi, uning ilmiy va badiiy usullari, tamoyillari, toifalari, asosiy uslubiy funksiyalari, empirik va nazariy konstantalari, ilmiy tushunchalar rivojlanishining uzluksizligi, nazariyalarning aksiologik tahlili, nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni o'z ichiga qamrab oladi.

Maxsus ilmiy darajadagi muammolar ko'p qirralidir, masalan: muayyan fanlarni o'rganish metodikasi yoki tarixshunoslik va nazariy musiqashunoslik (garmoniya, polifoniya, musiqiy asarlar tahlil), folklorshunoslik, musiqiy tanqid, akustika va boshqa ko'plab fanlarni o'rganish usullari shular jumlasidandir.

Musiqashunoslik metodologiyasida biz to'rtta asosiy funksiyalarni amalga oshirdik, ularni shartli ravishda menejment, prognostik, analitik va aksiologik deb atadik, shuning uchun musiqashunoslik nazariyasini o'rganayotganda metodist analitik va aksiologik funksiyalarni bajarishi va o'rganilayotgan nazariyaning kelajakdagi rivojlanishiga nazar tashlaydigan bo'lsak, prognostik va boshqaruv funksiyalarini amalga oshirishi mumkin. Albatta, biz bu yerda umuman boshqarib bo'lmaydigan badiiy ijod jarayonlari haqida emas, balki musiqa universitetlarining ilmiy ish rejalarini tuzish, konferensiyalar o'tkazish, talabalar, aspirantlar, abituriyentlarning ilmiy-tadqiqot ishlariga rahbarlik qilish, shu kabi mavzular ishlab chiqish shaklida musiqashunoslikni boshqarish masalalriga qaratilganligini ta'kidlab o'tish joiz.

V. Medushevskiyning fikri bilan aytganda: "...musiqashunoslik umumiy inson tafakkurining uslubi va mazmunini qanchalik to'liq o'zlashtirsa, uning professional usuli shunchalik boy, ko'p qirrali va samarali bo'ladi".

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Metod tushunchasini izohlab bering
2. Metod va metodologiya ta'rifi
3. Musiqashunoslik metodologiyasining asosiy funksiyalarini sanab o'ting

II. Musiqiy asarlarni tahlil qilishning nazariy usullari

REJA:

1. Nazariy musiqashunoslik ta'rifi

2. Tahlil qilishning nazariy usullari

Musiqqa ilmi tarixiy va nazariy toifalarga ajratiladi. Bunday ajratish shartli ravishda qabul qilingan, sababi u yoki bu voqelikni tadqiq etish, o'rganishda musiqqa tarixidagi jarayonlar, musiqiy nazariy tahlillarda berilgan ma'lumotlariga asoslanib kelingan. Shu bilan birga, nazariy musiqaning xulosalari o'rganilayotgan hodisalarning tarixiy shartlilikini hisobga olmasdan turib, yetarli darajada to'liq va ilmiy asoslarga ega bo'lish mumkin emas.

Musiqqa tarixi taraqqiyoti jarayonida musiqiy estetika, ba'zan esa musiqqa falsafasi alohida soha bo'lib ajralib turgan. Hozirgi davrda, zamonaviy musiqashunoslik yo'nalishi ancha murakkab tarkibga ega. Musiqqa nazariyasi bilan bog'liq har bir hodisa hozirgi kunda musiqqa tarixi bilan uzviy bog'liqlikda bo'lib, tarixiy bo'lmagan ta'limotlarsiz tasavvur qilinmaydi.

Biroq musiqashunoslikning nazariy va tarixiy kabi ikki tarmoqqa bo'linishi haqqoniydir, boisi qo'yilgan vazifalarga qarab, tadqiqotchining diqqat-e'tibori musiqaning yo tarixiy yoki nazariy jabhasini tafakkur etishiga qaratiladi va bu ulardan birining asosiy ekanligini belgilab beradi³.

³ Musiqashunoslik asoslari: o'quv qo'llanma / F.Muxtarova, S.Begmatov, N.Xashimova. – Toshkent: "Musiqqa", 2018. – 5 b.

Hozirgi kunda musiqqa sotsiologiyasi, manbashunoslik, etnomusiqashunoslik, musiqiy semiotika va boshqa sohalar shakllanmoqda.

Nazariy musiqashunoslik – musiqqa san'ati uchun xos bo'lgan asosiy qonuniyatlar xususida tasavvurga yetaklovchi ilmiy bilimlar shakli sifatida tushiniladi.

Nazariy musiqashunoslik har doim aniq usullar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan va bevosita tarixiy jarayonlarga asoslanib, o'zini mukammalligiga erishgan aniq fanlar bilan bog'liqliqda rivojlanganligini guvohi bo'lishimiz mumkin.

G'arb klassik musiqashunosligining asoslari zamonaviy musiqaning nazariy g'oyalarini shakllanishida poydevor vazifasini bajarib kelgan. Ushbu jarayonda matematik va mantiqiy fikrlashga yondashilgan holda izchil tizimlashtirish usullari alohida amiyat kasb etganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Masalan: G.Rimanning - uyg'unlik, shakl va metroritm nazariyasi, milliy musiqashunoslikning taniqli klassiklari nazariyasi — S.I.Taneyevning polifoniya nazariyasi, B.Yavorskiyning lad ritmi, ohanglar nazariyasi, G.Konyusning metrotektonizm, Yu.Tyulinning garmoniyadagi funksiyalarning o'zgaruvchanligi va shaklning o'zgaruvchanlik nazariyasi, L.Mazel, V.Sukkermanlarning uyg'unlik va shakl nazariyasi, Yu.Xolopov, V.Xolopovanning ritmi, shakli va musiqiy mazmuni, shuningdek, qator boshqa nazariyalar shular jumlasidandir.

Nazariy musiqashunoslik usullari gumanitar fanlar bilan bir qatorda aniq fanlarda qo'llaniladigan usullarga asoslanadi. Aniq fanlar usullari bilan bog'lash jarayoni, o'z davrida G.Rimanni akustik, tabiiy hodisalarda uyg'unlik sabablarini izlashda qo'llanilgan. Natijada, Riman major akkordlarining tuzilishini oberton seriyasidan olib chiqadi, tovushning pasayib birish jarayonini asoslash uchun akkordlar untertonlarning dalillari bilan tasdiqlanmagan gipoteza tomonidan ishlab chiqilgan. Paradoksal ravishda, musiqa nazariyasining matematik va tabiiy ilmiy metodologiyasiga rioya qilish istagi oxir-oqibat mifologik usullar bilan hamohang ravishda olib borilishiga sabab bo'lgan.

Buning natijasida — gumanitar, germenevtik⁴, tarixiy usullar sifatida musiqashunoslik metodologiyasida umumiy fan usullaridan foydalanish jarayonlarini shakllanishiga hamda barcha musiqiy nazariy qarashlar tahliliiy uslubga asoslanishiga olib kelgan.

Har qanday nazariya ratsional⁵ bilim manbaiga asoslangan bo'lib, ushbu bosqichda tadqiqot "nima uchun" degan savolga javob berishga qaratilishi lozim. Musiqiy asarlarni tahlil qilishning nazariy usullari nazariy bilimlar bilan bog'langan va shartlangan bo'lib, ularning xususiyatlari, birinchi navbatda: a) umumiylik; b) mazmunli abstraktsiya; v) tizimlashtirishdan iborat. Bunda o'rganilayotgan u yoki bu hodisaning mohiyati to'liq ochib beriladi.

⁴ Germenevtika – talqin qilish sharhlash tamoyili. G'arbiy Yevropada 18-asrda fanga kirib kelgan germenevtika metodologiyasi hozirda barcha jamiyatlarning boshqaruv bo'g'inlarida ham qo'llaniladi.

⁵ Ratsionalizm – (lotin. rationalis-aqlli (ongli), asosli, maqsadga muvofiq) bilim nazariyasining yo'nalishi, aqlni hal qiluvchi bilim manbai tushunchasi sifatida qaraladi.

Masalan, A.A.Alshvang musiqa san'atining janr mohiyatini ochib berar ekan, "janr orqali umumlashtirish" nazariy usulini qo'llagan, shu asosda ushbu uslubning tabiati, tuzilishi va xususiyatlarini ochib bergan. Unga ko'ra tadqiq etish jarayoni umumiydan xususiyga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotlarda umumiydan xususiyga harakatlanish jarayonining uchta bosqichini ajratish mumkin:

1. Tadqiqot gipotezasini qurish (taxminiy bilish mexanizmini shakllantirish)
2. janr-intonatsion yondashuv asosida ilmiy bilish nazariyasini tanlash (B.V.Asafyevning ekstrapolyatsiya qilingan intonatsiya nazariyasi bilan birgalikda)
3. Musiqiy pedagogik kontseptsiyani qo'llash va amaliyotga tadbiiq etish

Su o'rinda, qarama-qarshi yondashuvni ham qo'llash mumkin: zarur empirik faktlarni tanlash, to'plash, o'rganilayotgan muammo bo'yicha ma'lumotlardan ularni umumlashtirish va pirovardida uslubiy tahlilning sifat natijasini aks ettiradigan nazariy xulosaga kelish.

Tahlil (yunoncha *analysis* – o'rganish, joy-joyiga qo'yish) – bu umumilmiy metodlardan biri bo'lib, u tizim sifatida ko'rib chiqilayotgan tadqiqot obyektida aniqlanadi, shuningdek tadqiq qilinayotgan jarayon yoki hodisaning maxsus va teran mustaqil o'rganilishi uchun tanlangan obyektning tarkibiy qismlariga bo'linishini nazarda tutadi.

Sintez (yunoncha *synthesis* — bogʻlanish, birikma, kompozitsiya), obyektning turli elementlari, tomonlarini bir butunlikka (tizimga) bogʻlash, amaliy va nazariy oʻrganish jarayonida ham amalga oshiriladi.

Tahlil va sintez dialektikasi musiqiy voqelik hodisa va jarayonlarini oʻrganishga qaratilgan nazariy metodni oʻz ichiga olgan uslubiy tahlilning muhim belgisidir. Maʼlumki, *tahlil* mantiqiy fikrlash shakli sifatida doimo oʻzining qarama-qarshi tomoni - *sintez* bilan bevosita hamohanglikda boʻladi. Bu shakllar nazariy tahlil qilish jarayonida yagona yoʻnalishni ifodalaydi, chunki tahlil va sintez (masalan, induksiya va deduksiya kabi) vaqt oʻtishi bilan parchalanib ketadigan ikki xil jarayon emas, balki bir xil nazariy tafakkur jarayoni boʻlib, nazariy tadqiqotlarning muhim usuli hisoblanadi.

Yana bir nazariy usul - *modellashtirish*. Modellashtirish musiqiy jarayonning turli tomonlarini, aloqalarini, funktsiyalarini va ishlashi uchun sharoitlarni takrorlaydigan elementlar tizimini yaratishni oʻz ichiga oladi.

Tarkibiy-tizimli yondashuv ham nazariy metod sifatida, birinchi navbatda, falsafiy, umumilmiy va alohida ilmiy, texnologik yondashuvlarning birligi asosida amalga oshiriladi. Aynan ushbu nazariy metodning tizimlilik oʻrganilayotgan obyektga yaxlit tasavvur etishni, muayyan muammoga aniqlik kiritish, olingan natijalarning dalillari va obyektivligini nazarda tutadi.

Tahlil usullaridan foydalanish tajribasi shuni koʻrsatadiki, nazariy usullar orasida, ayniqsa, soʻngi yillarda, fan va sanʼatning turdosh sohalaridan olingan nazariy bilimlarga oid usullarni talqin etishi tobora koʻproq ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Nazariy musiqashunoslik atamasiga tarifi berib oʻting
2. Gʻarb milliy musiqashunoslarining ishlab chiqilgan nazariyalarini aytib oʻting.
3. Umumiydan xususiya harakatlanish jarayonlari qanday bosqichlardan iborat?
4. Sintezlash usulining mohiyati aytib oʻting
5. Tarkibiy-tizimli yondashuv usuli nima?

III. Musiqiy jarayonni tarixiy o'rganish usullari

REJA:

1. Tarixiy musiqashunoslik

2. Tarixiy metodologik yondoshuvlar

Musiqashunoslik sohalari: musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, musiqa etnografiyasi, musiqa tanqidi kabi yo'nalishlardan tashkil topgan. O'z navbatida *tarixiy musiqa* - musiqa madaniyat rivojlanishining yaxlit manzarasini uning turli jabhalari bilan chambarchas bog'liqlikda va jamiyat turmush sharoitidagi o'zgarishlarga bog'liq holda qayta yaratish kabi maslalani qamrab olgan.

Tarixiy musiqashunoslik barcha zamon va xalqlar musiqa madaniyati tarixini qamrab oluvchi, insoniyat jamiyatida amalga oshirilayotgan taraqqiyot bosqichlarining umumiy qonuniyatlarini yoritib beruvchi musiqaning umumiy tarixi bilan bir qatorda barcha xalqlar musiqasi tarixini aks ettiradi. Musiqashunoslik sohasida quyidagi tarixiy yondashuv usullari shakllangan:

Tizimli yondashuv: "Musiqashunoslik madaniyatini dinamik rivojlanayotgan madaniyat sifatida tushunish tizimlari (yaxlitlik, tuzilma, birlashtirilgan jarayon) va quyi tizimlardan biri sifatida ijtimoiy rivojlanish. Turli soha va musiqa qatlamlarini bir-biri va jamiyatning ma'naviy hayoti bilan madaniyat aloqalarini uzviy yoritish madaniyat, ularning bir-biri bilan va jamiyatning ma'naviy hayoti bilan aloqasi.

Uslubiy yondashuv - musiqadagi uslub tarixan shakllangan badiiy tizim sifatida tasvirlash va mos ifodalash texnikasi. Ko'p darajali uslubni farqlash. Individual muallifning uslubi (ideostil), badiiy harakat uslubi, davrlar uslubi (barokko, klassitsizm, romantizm, impressionizm, ekspressionizm, konstruktivizm va boshqalar), mintaqaviy va milliy musiqa uslublari kabi jabhalarni o'rganilishini nazarda tutadi.

Madaniy yondashuv - musiqa madaniyatning boshqa sohalar bilan aloqasini nazarda tutadi, ya'ni: musiqa va jamiyat, ijtimoiy psixologiya musiqa, musiqiy san'at va axloq, musiqa va din o'rtasidagi munosabatlar, funksional maqsadlarda musiqadan foydalanish - tibbiyot, sport va pedagogika sohasida, musiqa va texnologiya, musiqa va ilm-fan, musiqa san'atining falsafiy jihati, musiqadagi ijtimoiy ongning mafkuraviy jihatlari va h.k.

Musiqiy etnografiya - xalq musiqa ijodini o'rganuvchi tarixiy musiqashunoslik sohasi. Musiqiy etnografiyaning predmetlari: xalq qo'shig'i ijodi, cholg'u musiqasi, xalq musiqa hayoti ularning tarixiy rivojlanish jarayonlari, tarixiy va milliy tadqiqotlar badiiy uslublari, ularning geografik taqsimoti, dunyo xalqlari o'rtasidagi madaniy-tarixiy munosabatlar ("qiyosiy musiqashunoslik") kabi yondashuvlardan iborat. Musiqiy etnografiya o'z navbatida quyidagi metodlarni qamrab olgan: bevosita kuzatish va hujjatli tasvirlash, xalq namunalarini notalashtirish, ovozli audio va video yozuvlarini to'plash, xalq musiqasining lingvistik tizimlarini nazariy tahlil qilish, xalq cholg'u asboblari o'rganish.

Qiyosiy tarixiy usul - musiqashunoslikdagi tarixiy tadqiqot natijalarini qiyosiy o'rganish jarayonida umumiy va maxsus musiqiy-tarixiy manbalarni, hodisalarni rivojlanish bosqichlari va tendensiyalari aniqlash imkonini beradi. Qiyosiy tarixiy metodning shakllari:

- tarixiy-tipologik taqqoslash (kelib chiqishi va rivojlanishi tomonidan bir xil sharoitlarga ega bo'lgan obyektlarning taqqoslama tahlil etilishi);
- tarixiy-genetik taqqoslash (genetik munosabatlarning o'rnatilishi, badiiy hodisalarning - bir manbadan kelib chiqishi).

Faoliyatli yondashuv - musiqiy faoliyatni amalga oshirish shakli sifatida musiqa madaniyati, uning ruhiy xarakteri va tashqi moddiy ko'rinishlari, individual-shaxsiy musiqiy faoliyatning asosiy shakllarini tabiati va uning ijtimoiy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan.

Sinkretik yondashuv: "qiyoslab bo'lmaydigan" tasvirlarning kombinatsiyasi yoki uyg'unligi fikrlash va qarashlar, yoki turli xil faoliyat turlarini nazarda tutadi.

Germenevtik yondashuv - G'arbiy Yevropada XVIII-asrda fanga kirib kelgan germenevtika metodologiyasi hozirda barcha jamiyatlarning boshqaruv bo'g'inlarida ham qo'llaniladi. Bu istiloh avvalda muqaddas diniy kitoblarning matnini o'rganar va tushuntirar edi. Germenevtika - bu "talqin qilish san'ati" bo'lib,

musiqiy germenevtika nemis musiqa nazariyasi tadqiqotchisi Hermann Kretschmar tomonidan 1902 yili kiritilgan.

Semiotik yondashuv - (yun. semiotikos — belgilar haqidagi ta'limot), semiologiya –

1) axborot, ma'lumotlarni saqlash va uzatish uchun xizmat qiladigan belgilar va belgi tizimlarining umumiy xususiyatlarini o'rganadigan fan sohasi;

2) u yoki bu obyektning bir ma'nodagi Semiotik nuqtai nazaridan o'rganiladigan tizimi (mas, muayyan film yoki badiiy asar semiotikasi, muayyan xalqdagi muomala-murojaat semiotikasi va boshqalar). Semiotikaning "belgilar haqidagi fan" sifatida umumiy qoidalari, xususiyatlari dastlab amerikalik mantiqshunos Ch.S.Pirs va shvetsariyalik tilshunos F.de Sossyur asarlarida bir vaqtning o'zida va mustaqil ravishda qayd etilgan. Ushbu tushuncha uchun Ch.S.Pirs "Semiotika" terminini, F.de Sossyur esa "semiologiya" terminini, qo'llagan. Semiotika g'oyasi keyinchalik amerikalik faylasuf Ch.U.Morris tomonidan tartibga solinib rivojlantirildi. Bir qancha yevropa va rus olimlari ham Semiotikaning rivojiga hissa qo'shganlar. Falsafiy fanlardan hisoblanadigan umumiy S. va maxsus semiotik fanlar, jumladan, til Semiotikasi (glottosemiotika yoki lingvosemiotika) farqlanadi. Semiotika taraqqiyoti funksional struktur tilshunoslik taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir.

Semiotika muammolarini ishlab chiqish matematik mantiq, matematik lingvistika, informatika va boshqa uchun ham muhim ahamiyatga ega⁶.

Semantik tahlil - musiqiy semantika maqsadi aniq ma'nolarni topishga yo'naltirilgan va tabiatiga ko'ra ilmiy aniqlikga da'vo qiladi. Musiqiy semantika adabiy matn va musiqa nazariyasi atamalarini kontseptual qamroviga asoslanadi. Musiqiy matnda bu -musiqiy-ritorik figuralar tahlili jarayoniga asoslanadi (xromatik harakatlar, ko'tarilish va tushish harakatlari, ma'lum bir pauza turi va boshqalar. - taxminan 50 ga yaqin turlarini sanab o'tish mumkin).

Sotsiologik yondashuv - musiqa madaniyatini ijtimoiy quyi tizim sifatida ko'rib chiqish. Musiqa madaniyati holatining turli xil ijtimoiy sharoitlari tarixiy bosqichlar va dunyoning turli mintaqalarida ijtimoiy hayot uning faoliyat ko'rsatish va rivojlanish mexanizmlari tizimida o'rganishni nazarda tutadi.

Musiqiy sotsiologik tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagicha:

- a) musiqa muassasalari faoliyati, jamiyat musiqiy hayotining tuzilishi, shakllari va turlarini ko'rib chiqish;
- b) musiqiy muloqot ishtirokchilari, ijtimoiy mexanizmlar tinglovchilarning didi va qadriyatlarining yo'nalishlarini shakllantirishga ta'sir qilish; bastakor va ijrochilarning ijodiy

⁶ Stepanov Yu. S. Semiotika, M., 1971.

pozitsiyalari, turli guruhlarning musiqiy xatti-harakatlarini o'rganish;

v) musiqa targ'iboti jarayonida nazariy asoslarni va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish;

d) musiqa san'ati rivojini boshqarishning optimal usullarini izlash.

Sinergetik yondashuv: Vakillik qiluvchi fanlararo yondashuv tamoyillar majmui bo'lib, ularning asosi obyektlarni o'z-o'zini tashkil etuvchi tizimlar sifatida ko'rib chiqishdan iborat.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Tarixiy musiqashunoslikga oid metodlarning asosiy mohiyati nimadan iborat?
2. Musiqiy sotsiologik tadqiqotning asosiy vazifalari qanday?
3. Semiyotik yondashuv usulining asosiy mohiyati nimadan iborat?
4. Qoyosiy-tarixiy metodning shakllari qanday?

IV. Tadqiqotning ilmiy usullari

REJA:

1. Zamonaviy fanlararo ilmiy usullar

2. Zamonaviy ilm-fan metodlaridagi innovatsiyalar

Zamonaviy fanda barcha ilmiy metodlar umumiylik darajasi va qo'llanilishiga ko'ra beshta asosiy guruhga bo'linadi:

I. *Falsafiy usullar*, ular orasida eng qadimiylari dialektik va metafizik tadqiqot metodlaridan iborat. Analitik, intuitiv, fenomenologik, germeneytik kabi usullar ham shular jumlasidandir.

II. *Umumiy ilmiy yondashuvlar va tadqiqot usullari*. XX asr fan taraqqiyotida keng ishlab chiqilgan metodlar majmui bo'lib, falsafa, maxsus fanlarning fundamental nazariy va metodologik qoidalarini qamrab olgan o'ziga xos oraliq metodologiyani ifodalaydi. Umum ilmiy tushunchalarga axborot, model, izomorfizm (yunoncha *isos* — bir xil va *morfo* — shakl), struktura, funksiya, sistema, element va boshqalar kiritiladi.

III. *Hususiy ilmiy usullar* — ya'ni materiya harakatining ma'lum bir asosiy shakliga mos keladigan fanning u yoki bu sohasida qo'llaniladigan usullar, bilim tamoyillari, tadqiqot usullari va jarayonlari majmuidir. Bular mexanika, fizika, kimyo, biologiya va gumanitar (ijtimoiy) fanlar usullaridir.

IV. *Intizomiy (distsiplinar) usullar*, ya'ni fanning har qanday sohasiga

kiruvchi yoki fanlar chorrahasida paydo bo'lgan ma'lum bir fanda qo'llaniladigan texnikalar tizimlari. Har bir fundamental fan, biz allaqachon aniqlaganimizdek, o'ziga xos mavzuga va o'ziga xos tadqiqot usullariga ega bo'lgan fanlar majmuidir.

V. *Fanlararo tadqiqot usullari* asosan ilmiy fanlar interfeysiga qaratilgan bir

qator sintetik, integrativ usullar (turli darajadagi metodologiya elementlarining kombinatsiyasi natijasida yuzaga keladigan) majmui sifatida.

Shunday qilib, ilmiy bilimlarda har doim muayyan shart-sharoitlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladigan turli darajadagi, qo'llaniladigan sohalari, yo'nalishlari hamda turli xil usullarining murakkab, dinamik, yaxlit, bo'ysunuvchi tizimi mavjud.

Keling, ilmiy tadqiqotning turli bosqichlari va darajalarida qo'llaniladigan ba'zi usullar, texnika va vositalarni qisqacha ko'rib chiqaylik.

Empirik tadqiqotlarning ilmiy usullaridan biri kuzatish - voqelik hodisalarini maqsadli idrok etish (ularni tavsiflash va o'lchash bilan bog'liq), *qiyoslash* va *tajriba o'tkazish* bo'lib, bunda tadqiqot jarayonida faol interferensiya sodir bo'ladi.

Nazariy tadqiqotlarning ilmiy usullari orasida formallashtirish (rasmiylashtirish), aksiomatik va gipotetik-deduktiv usullar ko'proq ajralib turadi;

Formallashtirish - mazmunli bilimlarni ramziy shaklda ko'rsatish (rasmiylashtirilgan til). U noaniq tushunish ehtimolini yo'q qilish uchun fikrlarni to'g'ri ifodalash uchun yaratilgan. Rasmiylashtirishda obyektlar to'g'risidagi fikrlash belgilar (formulalar) bilan ishlash tekisligiga o'tkaziladi. Belgilar munosabatlari obyektlarning xususiyatlari va munosabatlari haqidagi bayonotlarni almashtiradi. Rasmiylashtirish ilmiy tushunchalarni aniqlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, rasmiy usul - hatto izchil amalga oshirilgan taqdirda ham - ilmiy bilimlar mantiqining barcha muammolarini qamrab olmaydi (mantiqiy pozitivistlar umid qilgan narsa).

Aksiomatik usul - ba'zi bir boshlang'ich aksiomalar (postulatlar) asosida ilmiy nazariyani qurish usuli bo'lib, undan bu nazariyaning boshqa barcha fikrlari sof mantiqiy yo'l bilan, isbotlash orqali chiqariladi. Aksiomalardan teoremlarni (va umuman, ba'zi formulalarni boshqalardan) olish uchun maxsus xulosa qoidalari shakllantiriladi.

Gipotetik-deduktiv usul - nazariy tadqiqot usuli bo'lib, uning mohiyati o'zaro deduktiv bog'langan gipotezalar tizimini yaratishdan iborat va undan pirovard natijada empirik faktlar haqidagi bayonotlar olinadi. Shunday qilib, bu usul gipotezalardan va haqiqat qiymati noma'lum bo'lgan boshqa farazlardan xulosalar

chiqarishga (deduksiyaga) asoslanadi. Ushbu usul asosida olingan xulosa muqarrar ravishda faqat ehtimollik xususiyatga ega bo'ladi.

Ilm-fanda, *umummantiqiy* usullar ham mavjud. Ular orasida biz quyidagilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

Tahlil - obyektning tarkibiy qismlariga real yoki aqliy bo'linishi va *sintez* - ularning bir butunga birlashishi.

Abstraktsiya - o'rganilayotgan hodisaning bir qator xossalari va munosabatlaridan mavhumlashtirish, bir vaqtning o'zida tadqiqotchini qiziqtirgan xususiyatlarni ajratib ko'rsatish jarayoni.

Ideallashtirish - bu haqiqatda amalga oshirish mutlaqo mumkin bo'lmagan ("nuqta", "ideal gaz", "mutlaqo qora tan" va boshqalar) mavhum (ideallashtirilgan) obyektlarni shakllantirish bilan bog'liq aqliy jarayon. Bu obyektlar "sof fantastika" emas, balki real jarayonlarning juda murakkab va juda bilvosita ifodasidir. Ular ikkinchisining ayrim cheklovchi holatlarini ifodalaydi, tahlil qilish va nazariy g'oyalarni shakllantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ideallashtirish abstraktsiya va fikrlash tajribalari bilan chambarchas bog'liq.

Induktsiya - fikrning individuallikdan (tajriba, faktlar) umumiyga (xulosalardagi umumlashtirishlari) harakatlanishi va *deduktsiya* - bilish jarayonining umumiylikdan individuallikka ko'tarilishi.

Analogiya (muvofiqlik, o'xshashlik) - bir xil bo'lmagan obyektlar o'rtasidagi muayyan jihatlar, xususiyatlar va munosabatlardagi o'xshashliklarni o'rnatish. Aniqlangan o'xshashliklar asosida tegishli xulosa chiqariladi - analogiya bo'yicha xulosa. Uning

umumiy sxemasi: B obyekt a, b, c, d belgilariga ega; obyekt C c, c, d xususiyatlariga ega; shuning uchun C obyekt a atributiga ega bo'lishi mumkin. Shunday qilib, analogiya ishonchli, ammo ehtimolli bilimlarni bermaydi.

Modellash - bu ma'lum obyektlarning xususiyatlarini boshqa obyektida - reallikning u yoki bu bo'lagining (moddiy yoki aqliy) o'xshashi bo'lgan model - original modelda takrorlash orqali o'rganish usuli. Model va tadqiqotchini qiziqtirgan obyekt o'rtasida fizik xususiyatlari, tuzilishi, funktsiyalari va boshqalarda ma'lum bir o'xshashlik bo'lishi kerak. Modellashtirish shakllari juda xilma-xildir. Masalan, mavzu (jismoniy) va ramziy. Ikkinchisining muhim shakli matematik (kompyuter) modellashtirishdir.

Ilmiy metodologiya ham fanning o'zi kabi konkret tarixiy hodisadir. Fan taraqqiyotining zamonaviy, *postklassik bo'lmagan* bosqichiga kelsak, u quyidagi asosiy *metodologik innovatsiyalar* bilan tavsiflanadi:

1. Tadqiqot obyektining xarakterini o'zgartirish (u tobora o'z-o'zidan rivojlanayotgan ochiq kompleks "inson o'lchamli tizimlar"ga aylanib bormoqda) va ularni o'rganishda fanlararo, kompleks dasturlarning rolini kuchaytirish.
2. Dunyoga global, har tomonlama qarash zarurligini anglash. Demak, tabiiy va ijtimoiy fanlarning yaqinlashishi (va ularning uslublarining almashinuvi), Sharq va G'arb tafakkuri, ratsional va irratsional, ilmiy va fandan tashqari yondashuvlar va hokazolar.

Uslubiy plyuralizm hozirgi zamon faniga tobora ko'proq xos bo'lib bormoqda.

3. Barcha maxsus fanlar va ilmiy fanlarga sinergetika g'oyalari va usullarini - o'z-o'zini tashkil etish nazariyasini keng joriy etish, har qanday tabiatdagi ochiq nomutanosib tizimlarning - tabiiy, ijtimoiy, kognitiv rivojlanish qonuniyatlarini izlashga qaratilgan.
4. Noaniqlik (yakuniy barqaror shakldan mahrum bo'lgan o'zaro ta'sir turi), sxolastiklik, ehtimollik, tartib va tartibsizlik, nohiziqilik, ma'lumot va boshqalar kabi tushunchalarni birinchi o'ringa ko'tarish, bizning muvozanatsiz, beqaror dunyoyimizning xususiyatlarini ifodalaydi. Butun va uning har bir sohasi. Tasodifan, imkoniyat, rivojlanish va ziddiyat, sababi bog'liqlik kategoriyalari ikkinchi hayotni topib, zamonaviy fanda samarali faoliyat ko'rsatmoqda.
5. Vaqtning barcha ilmiy fanlarga kiritilishi, taraqqiyot g'oyasining tobora keng tarqalishi - fanni "tarixlashtirish", "dialektlashtirish".
6. Obyektiv dunyo va insonning aloqasi, tabiiy va ijtimoiy fanlarning qat'iy tabaqalarining yo'q qilinishi, ularning usullarining yaqinlashishi va o'zaro ta'siri, "antropik printsip"ning tobora ortib borayotgan ahamiyati. Koinot va Yerdagi inson hayotining evolyutsiyasi.
7. Ilmiy nazariyalarni matematiklashtirishning kuchayishi va ularning mavhumlik va murakkablik darajasining ortib borishi, bilishning miqdoriy formal-abstrakt usullarining rolini ortishi. Bu jarayon falsafiy usullarning ortib borayotgan ahamiyati bilan

chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularsiz bugungi kunda hech bir fan qila olmaydi.

8. “Tushunish usullari” (germenevtika apparati), “shaxsiy usullar” (masalan, biografik), qadriyat va axborot yondashuvlari, ijtimoiy-gumanitar ekspertiza usuli, rolli va simulyatsiya o‘yinlari, miqdoriy va bilishning statistik ehtimolli usullari va vositalari va boshqalar.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Fanlarning umumiylik darajasiga ko‘ra qo‘llaniladigan usullari nechta?
2. Umumiy ilmiy yondashuvlar va tadqiqot usullari qanday?
3. Umumantiqiy tadqiqot usular ta’rifi?
4. Zamonaviy ilm-fanning metodologik innovatsiyasi izohi

V. Ilmiy ishning tarkibi. Ilmiy materiallarni taqdim etish usullari.

REJA:

1. Ilmiy ishning tarkibiy qismlari
2. Ilmiy tadqiqot bosqichlari va qisqacha mazmuni

Ilmiy ishning tarkibi ilmiy ishning tuzilishi (strukturasi) bilan belgilanadi. **Ilmiy tadqiqot** odatda, quyidagi qismlarning bosqichma bosqich joylashtirilishidan tashkil topadi.

1. Titul varaq (zarvaraq)
2. Mundarija
3. Kirish
4. Asosiy tadqiqiy boblar
5. Umumiy xulosalar
6. Foydalanilgan adabiyotlar
7. Ilovalar.

Ilmiy tadqiqot zarvarag‘ining tarkibiy qismlari sizga tanish va bular ustida to‘xtalmasak ham bo‘ladi.

Mundarijadan keyin ilmiy tadqiqot matnida shartli qisqartmalar berilgan bo‘lsa, alohida sarlavha ostida har bir qisqartma to‘liq sharhlanishi lozim. Shartli qisqartmalarni joylashtirishda, odatda, alifbo tartibiga rioya qilinadi. Shartli qisqartma izohi aniq va tushunarli bo‘lishi kerak. Zarur bo‘lganda shartli qisqartma izohida shu tushuncha mufassal sharhlangan va

tadqiqotchi tomonidan akseomatik (isbotsiz) qabul qilingan manba ko'rsatilishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotning mundarijasi ishning tarkibida bo'lgan qismlarni, har bir qismning boshlanish betini aniq ko'rsatishi lozim. Mundarija ikki xil - ixcham va mufassal shaklda tuziladi.

Ixcham mundarijada ilmiy tadqiqotning faqat asosiy qismlari aks etadi. Chunonchi: Shartli qisqartmalar, Kirish, Birinchi bob (bobning qisqartmalarsiz to'liq sarlavhasi), Ikkinchi bob (bobning sarlavhasi), Uchinchi bob (bobning sarlavhasi), Umumiy xulosalar, Foydalanilgan adabiyotlar .

Mufassal mundarijada har bir tarkibiy qismning ichki band va bo'limlari, ularning boshlanish sahifalari ko'rsatiladi. Bunday mundarijada, odatda, asosiy tarkibiy qism va bo'limlari bir-biridan texnik vositalar (harflarning katta-kichikligi, ularning bosma/yozma (kursiv)ligi v. h) bilan ajratiladi. Ilmiy ishdagi qism, bo'lim, bob, fasl, bandlarni bundan tashqari nuqtalar bilan ajratilgan arab raqamlari bilan belgilashni, qism, bo'lim va bob sarlavhalarini katta harflar bilan, fasl, band sarlavhalarini kichik harflar bilan yozishni ham talab qiladi.

Ilmiy tadqiqotlarda juda ko'p uchraydigan bir kamchilikni takrorlashdan saqlanish lozim: ko'p hollarda ilmiy tadqiq matni qayta va qayta tahrir qilinganda band, bo'lim, boblarning sarlavhasi tuzatiladi, tahrirlanadi, qisqartiriladi, boshlanish betlari o'zgaradi. Lekin bu tuzatishlarni mundarijada aks ettirish tadqiqotchi xotirasidan ko'tarilishi mumkin. Mundarijani ish

so'nggi tahrirdan chiqgach, qayta ko'rish va tuzatish lozimligini unutmaslik kerak: mundarija ishning ichki mazmuni bilan to'liq uyg'unlashtirilishi maqsadga muvofiq.

Ilmiy tadqiqot ishining **Kirish** bo'limi, eng asosiy va tadqiqot jarayonining yakunida shakllantiriladigan qismidir. Tadqiqotchi ilmiy ishini yozar ekan, uni o'zgaralar tushuna olishini ta'minlashi zarur. Tadqiqotchi ma'lum bir mavzu ustida bir necha yil izlanish olib borgach, tanlangan mavzuning muammolari, tayanch tushunchalari, tadqiq darajasi bilan atroflicha tanishgan, ularni obdon o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Muallif yozayotgan ishini ilmiy saviyasi o'zidan quyi va o'zidan baland bo'lgan tadqiqotchilarning o'qishi va tushuishi lozimligini nazarda tutib, ilmiy tadqiqotining "Kirish" qismida kitobxonni o'qish va uqishga tayyorlanishi zarur. Shu maqsadda "Kirish" qismida tanlangan tadqiqot manbai va predmetining mohiyatini, qisqacha o'rganilish tarixini, undagi yutuq va muammolarini, shular bilan bog'liq ravishda ilmiy tadqiqotning maqsadi, vazifalari, materiali, tadqiqot usullarini, zarur bo'lsa, tayanch tushunchalari, tajriba-sinov asoslarini bayon etishi lozim. Ish hammualliflikda - bir necha muallif tomonidan birgalikda bajarilgan bo'lsa, "Kirish" qismi muqaddimasi yoki xotimasida har bir muallif ulushini bayon etish talab etiladi.

Har qanday tadqiqot ishi bir nechta bosqichlarda taqdim etilishi mumkin:

1. Tadqiqot mavzusini tanlash
2. Tadqiqot obyekti va predmetining ta'rifi

3. Maqsad va vazifalarni belgilash
4. Tanlangan mavzu nomini shakllantirish
5. Gipotezani ishlab chiqish
6. Tadqiqot rejasini tuzish
7. Adabiyot bilan ishlash
8. Mavzularni tanlash
9. Tadqiqot usullarini tanlash
10. Tadqiqot sharoitlarini tashkil etish
11. Tadqiqot o'tkazish (material to'plash)
12. Tadqiqot natijalarini qayta ishlash
13. Xulosalarni shakllantirish
14. Ishni rasmiylashtirish.

Har bir bosqichning o'z vazifalari bor, ular aksariyat holatda ketma-ket, ba'zan esa bir vaqtning o'zida hal qilinadi.

Tadqiqot mavzusini tanlash. Ilmiy tadqiqot har doim ilmiy muammoni hal qilishni o'z ichiga oladi. Bilimlarning yetarli emasligi, faktlar, ilmiy g'oyalarning nomuvofiqligi ilmiy tadqiqotni olib borish uchun asos yaratadi. Ilmiy muammoni shakllantirish quyidagilarni nazarda tutadi:

- mazkur kamchilikning mavjudligini aniqlash;
- defitsitni (kamchilikni) bartaraf etish zarurligini anglash;
- muammoni shakllantirish.

Tadqiqotchiga o'z malakasi doirasida bo'lgan va uning bevosita amaliy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muammolarni o'rganish afzalroqdir. Shu bilan birga, taklif qilingan mavzu tajriba

o'tkazish imkoniyati nuqtai nazaridan baholanishi kerak, ya'ni eksperimental guruhlarini (eksperimental va nazorat) tashkil etish, tadqiqot jihozlari, eksperimental guruhda tajriba jarayonini o'tkazish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish uchun yetarli miqdordagi subyektlarning mavjudligi va boshqalar.

Mavzu tanlash jarayonida himoya qilingan dissertatsiyalar kataloglarini ko'rish va maxsus ilmiy-uslubiy davriy nashrlardan o'rin olgan tezislari va maqolalarni tahlil qilish orqali tanlangan mavzuning dolzarbligi o'rganilganlik darajasini aniqlash mumkin. Mavzu dolzard bo'lishi kerak, ya'ni, jamiyatning ilmiy, ijtimoiy, texnik va iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun foydali bo'lishi maqsadga muvofiq.

Tadqiqot *obyekti va predmetining* ta'rif. Tadqiqot obyekt - bu o'rganish uchun tanlangan, muammoli vaziyatni o'z ichiga olgan va tadqiqotchi uchun zarur bo'lgan ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladigan jarayon yoki hodisa. Tadqiqot obyektini cheksiz keng ko'lamda emas, balki ob'yektiv haqiqat doirasini kuzatish mumkin bo'lgan tarzda shakllantirish tavsiya etiladi. Ushbu doira obyektini obyektning boshqa tarkibiy qismlari bilan bevosita aloqada bo'lgan va faqat obyektning boshqa tomonlari bilan solishtirganda bir ma'noda tushunish mumkin bo'lgan tadqiqotning eng muhim elementidir.

Tadqiqot *predmeti* aniqroq bo'lib, faqat tanlangan ishda bevosita o'rganilishi kerak bo'lgan muammolarni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, *obyekt* tadqiqot yoʻnalishi, *predmet* esa ushbu obyektida ilmiy asosga ega boʻlishi lozim boʻlgan jarayon. Aynan, *predmet* –tadqiqot mavzusiga aniqlik kiritish vazifasini bajaradi.

Maqsad va vazifalarni belgilash. Obyekt va *predmet*ga asoslanib, siz tadqiqotning maqsadi va vazifalarini aniqlashni boshlashingiz mumkin. Maqsad tadqiqotchi bajarmoqchi boʻlgan asosiy muammo yoki masalani va u qanday yakuniy natijaga intilayotganini semantik jihatdan ifodalovchi qisqa va juda aniq shakllantirilgan bayon turidir.

Maqsad tadqiqot *vazifalarida* koʻrsatilgan va ishlab chiqilishi kerak boʻlgan jarayondan iborat. Anʼanaviy ravishda tadqiqot jarayonida bir nechta vazifalar qoʻyiladi va ularning har biri aniq shakllantirilgan holda oʻrganilayotgan mavzuni ochib berishga qaratiladi. Vazifalarni belgilashda ularning oʻzaro bogʻliqligini hisobga olish maqsadga muvofiq. Baʼzan bir muammoni boshqasini hal qilmasdan aniqlash mumkin emas. Har bir qoʻyilgan vazifa bir yoki bir nechta xulosalarda aks ettirilgan yechimga ega boʻlishi lozim.

Birinchi vazifa, qoida tariqasida, oʻrganilayotgan obyektning mohiyati va tuzilishini aniqlash, aniqlashtirish, chuqurlashtirish va uslubiy asoslash bilan bogʻliq.

Ikkinchisi tadqiqot *predmet*ining haqiqiy holatini tahlil qilish bilan bogʻliq.

Uchinchi vazifa tadqiqot mavzusini oʻzgartirish bilan bogʻliq, yaʼni oʻrganilayotgan hodisa yoki jarayonni takomillashtirish samaradorligini oshirish yoʻllari va vositalarini aniqlash (masalan, eksperimental oʻqitish yoki oʻqitish metodologiyasini ishlab chiqish).

Toʻrtinchisi - taklif qilingan oʻzgarishlarning samaradorligini eksperimental tekshirish bilan bogʻliq boʻlishi mumkin.

Maqsadlar qisqa va aniq shakllantirilishi kerak. Qoidaga koʻra, har bir topshiriq koʻrsatma shaklida tuziladi: “Oʻrganish ...”, “Rivojlantirish...”, “Aniqlash...”, “Oʻrnatish...”, “Tadqiq etish...”, “Tekshirish...”, “Isbotlash...” va h.k.

Tadqiqot mavzusi nomini shakllantirish. Tanlangan muammo vazifalarni aniqlab olgach, tadqiqot obyekti va *predmeti* aniqlangandan soʻng, tadqiqot nomining birlamchi koʻrinishini shakllantirib olish mumkin.

Mavzu nomini iloji boricha qisqacha, aynan uning mazmuniga mos ravishda shakllantirish tavsiya etiladi. Shuni esda tutish kerakki, sarlavha tadqiqot mavzusini aks ettirishi maqsadga muvofiq. Ishning nomida noaniq formulalarga yoʻl qoʻyilmasligi kerak, masalan: “Baʼzi masalalar tahlili ...”, shuningdek, “Masala boʻyicha ...”, “Oʻrganish toʻgʻrisida..”, “Materiallar...” kabi iboralar.

Darhol toʻliq va qisqa formulani topish oson ish emas. Tadqiqot olib borish jarayonida ham yangi, yaxshiroq tadqiqot mavzusining nomlari paydo boʻlishi mumkin.

Gipotezaning rivojlanishi. Gipoteza - bu eksperimental tekshirish va nazariy asoslash va tasdiqlashni talab qiladigan ilmiy farazdir. Tadqiqot predmetini bilish farazni ilgari surishga imkon beradi. Barcha gipotezalar, jumladan, pedagogik gipotezalar tavsiflovchi va tushuntirishga bo'linadi. Birinchisi, muayyan sifatni shakllantirishning pedagogik vositalari va eksperimental faoliyat natijasi o'rtasidagi bog'liqlikni tavsiflaydi, ikkinchisi - tushuntirish - ichki sharoitlarni, mexanizmlarni, sabab va oqibatlarini ochib beradi.

Gipotezani ishlab chiqish manbalari mavjud ilmiy faktlarni tahlil qilish va ilmiy nazariyalarni yanada rivojlantirish bo'lishi mumkin. Har qanday gipoteza tasdiqlanishi yoki tasdiqlanmasligi mumkin bo'lgan tadqiqotning boshlang'ich konturi va boshlang'ich nuqtasi sifatida qaraladi.

Tadqiqot rejasini tuzish. Tadqiqot rejasi - bu ishning barcha bosqichlarini o'z ichiga olgan rejalashtirilgan harakatlar dasturi, ularni amalga oshirish uchun kalendar sanalarini belgilash. Ishni to'g'ri tashkil etish va unga yanada maqsadli xarakter berish uchun reja kerak. Bundan tashqari, u tadqiqotchini tarbiyalaydi va ma'lum bir ritmda ishlashga majbur qiladi.

Adabiyot bilan ishlash. Ishning ushbu bosqichining o'zni shartli ravishda belgilanadi, chunki haqiqatda adabiyot bilan ishlash mavzu tanlash jarayonida boshlanadi va tadqiqot jarayoninig oxirigacha davom etadi. Adabiy manbalar bilan ishlashning samaradorligi ularni qidirishning ma'lum qoidalarini bilish, o'rganish va qayd qilishning tegishli usullariga bog'liq. "Adabiy

manba" deganda har qanday ma'lumotni (monografiya, maqola, referat, kitob va boshqalar) o'z ichiga olgan hujjat tushuniladi.

Mavzularni tanlash. Barcha tadqiqotlar oxir-oqibat qiyosiydir. Avvalgi tadqiqot natijalarini amaliy jarayonlar bilan solishtirish, tadqiqotlarda yetarli ravishda yoritilmagan va hozirgi zamon musiqa ilmida dolzarb hisoblangan muammolardan kelib chiqqan holda tadqiqot mavzusini tanlash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, "bugungi" tadqiqotlar natijalarini tanlangan soha bo'yicha ilgari olib borilgan ilmiy ishlar bilan taqqoslashingiz mumkin.

Tadqiqot usullarini tanlash. Tadqiqot usuli - bu ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash yoki tahlil qilish usuli. Musiqa san'ati sohasida olib borilayotgan tadqiqotlarda boshqa fan sohalaridagi mavjud turli usullaridan keng foydalaniladi. Bir tomondan, bu hodisani ijobiy deb hisoblash mumkin, chunki u o'rganilayotgan masalalarni har tomonlama tadqiqi etish, aloqalar va munosabatlarning xilma-xilligini hisobga olish imkonini beradi, boshqa tomondan, bu xilma-xillik usullarni tanlash jarayonini murakkablashtiradi va muayyan tadqiqot uchun mos keladigan tadqiqot usulini tanlash zaruratini shakllantiradi.

Tadqiqot usullarini tanlashda asosiy ko'rsatma sifatida uning maqsadlari bo'lishi mumkin. Aynan ishga qo'yilgan vazifalar ularni hal qilish uchun tegishli tadqiqot usullarini tanlashni belgilab beradi. Shu bilan birga, o'rganilayotgan hodisalarga loyiq bo'lgan usullarni tanlash muhimdir.

Tadqiqot sharoitlarini tashkil etish. Ma'lum eksperimentni tashkil etish uni amalga oshirishni rejalashtirish bilan bog'liq bo'lib, u ishning barcha bosqichlari ketma-ketligini belgilaydi, shuningdek, to'liq o'rganishni ta'minlaydigan barcha shart-sharoitlarni tayyorlash bilan bog'liq. Bunga tegishli muhitni, asboblarni, jihozlarni tayyorlash, amaliyotchilarga ko'rsatmalar berish, kuzatishlarni rejalashtirish, eksperimental va nazorat guruhlarini tanlash, eksperimental bazaning barcha xususiyatlarini baholash va boshqalar kiradi.

Tadqiqot o'tkazish. Ishning ushbu bosqichida tanlangan tadqiqot usullaridan foydalangan holda gipotezani tekshirish uchun zarur empirik ma'lumotlar yig'iladi.

Tadqiqot natijalarini qayta ishlash. Birlamchi ma'lumotlarni qayta ishlash. Har bir tadqiqot natijalarini, iloji bo'lsa, uni tugatgandan so'ng darhol qayta ishlash muhimdir, shu bilan birga eksperimentatorning xotirasi biron bir sababga ko'ra qayd etilmagan, ammo masalaning mohiyatini tushunish uchun qiziq bo'lgan tafsilotlarni taklif qilishi mumkin. Yig'ilgan ma'lumotlarni qayta ishlashda ular yetarli emas yoki qarama-qarshi bo'lib chiqishi mumkin va shu sababli, yakuniy xulosalar uchun asos bo'la olmasligi mumkin. Bunday holda, kerakli qo'shimchalarni kiritib, o'rganish davom ettirilishi talab etiladi. Ko'pgina hollarda, qabul qilingan ma'lumotlarning jadvallarini kompilyatsiya qilish orqali qayta ishlashni boshlash tavsiya etiladi.

Xulosalarni shakllantirish. Xulosa - tadqiqotning mazmunli natijalarini qisqacha ifodalovchi bayonotlar, ular muallifning o'zi olgan yangi ma'lumotlarni abstrakt shaklda aks ettiradi. Keng tarqalgan xato shundaki, muallif o'z xulosalariga fanda umume'tirof etilgan tamoyillarni kiritadi - ular esa isbot talab qilmaydi.

Kirish qismida sanab o'tilgan har bir muammoning yechimi xulosalarda ma'lum bir tarzda aks ettirilishi kerak.

Ishni ro'yxatdan o'tkazish. Ishning ushbu bosqichining asosiy vazifasi - olingan natijalarni boshqa tadqiqotchilarning natijalari bilan taqqoslash va amaliy faoliyatda foydalanish imkonini beruvchi hamma uchun ochiq va tushunarli shaklda taqdim etishdir. Shu sababli tadqiqot belgilangan tartibda rasmiylashtirilishi hamda ilmiy ishlarga qo'yiladigan talablarga javob berishi lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Ilmiy ishning tarkibiy qismlarini sanab o'ting
2. Ilmiy tadqiqot bosqichlariga ta'rif
3. Ilmiy tadqiqot maqsadi va vazifalari jarayonlarini izohlang
4. Ilmiy tadqiqot obyekt va predmeti tushunchasi

GLOSSARIY

• **Abstraktlashtirish** - boshqa barcha parametrlarni hisobga olmagan holdagi bitta ajratilgan parametрни alohida ajratilgan holda ko'rib chiqishdan iborat.

• **Analogiya** – o'xshashligi, prototipi tanlanadigan fikriy operatsiya.

• **Aniqlashtirish** – abstraktlashtirishga teskari jarayon, yaxlit, o'zaro bog'liq, ko'p tomonlama obyektning topilishini nazarda tutadi.

• **Annotasiya (sharh)** - ilmiy maqola yoki ilmiy asar matnining maksimal darajadagi qisqartirilgan (5-6 ta gapdan iborat) bayonidir. Odatda, bu umumlashtirish, kontseptual emas, sanab o'tish xarakteriga ega. Barcha axborot janrlari ichida annotasiya eng obyektiv ishdir. Annotatsiyada odatda, ish qanday mavzuga bag'ishlanganligi tadqiqotning qanday uslublaridan foydalanganligi, buning uchun qanday til materiallari jalb etilganligi va tadqiqotning yo'naltirilgan manzili kim ekanligi ko'rsatiladi. Ayrim hollarda annotatsiya bir necha tilda bayon etilishi ham mumkin.

• **Deduktsiya** – fikrlashning umumiy qonuniyatlardan xususiy faktlarga tomon rivojlanishini nazarda tutadigan fikriy operatsiya. Induktsiya – xususiy faktlarni umumlashtirish mantiqiga asoslangan fikriy operatsiya.

• **Dissertatsiya** – muayyan fan yo'nalishida olib borilgan tugallangan tadqiqot ishi hisoblanadi. Dissertatsiyalar tadqiqot ko'lamiga va bajarilgan ish natijasi ko'lamiga ko'ra muayyan fan sohasi doktori ilmiy darajasini beruvchi - Doctor of science (DCs), falsafa doktori ilmiy darajasini beruvchi - Doctor of philosophy (PhD), magistrlik darajasini beruvchi magistrlik dissertatsiyalari turlariga bo'linadi.

• **Ilmiy ma'ruza** – konferensiya, simpozium, seminarlarga taqdim etiladigan ilmiy asardir. Ilmiy ma'ruzada tadqiqotchi tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasida asoslangan ilmiy-nazariy xulosalar, kashf etilgan ilmiy yangiliklar, tajriba-sinov natijalari bayon etiladi.

• **Ilmiy maqola** – maxsus to'plamlarda yoki jurnallarda ilm-fanda olib borilayotgan tadqiqot ishlari natijalari bayon etiladi, kashfiyotlar ilm ahliga ma'lum qilinadi. Ilmiy maqolalar muayyan fan sohasiga taalluqli bo'lib, ularda sohaviy atamalar, terminlar, formulalar, raqamlar, ilmiy adabiyotlarga havolalar ko'p ishlatiladi. Ilmiy maqolalar: ilmiy-nazariy va ilmiy-metodik maqolalar turlariga bo'linadi.

• **Ilmiy-ommabop maqola** - ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy masalalarda yoziladi va ommabop jurnallar, gazetalarda chop etiladi. Ilmiy-ommabop maqola turlari: bosh maqola, ocherk, xabar, feleton, reklama.

• **Ilmiy-uslubiy ishlar** – ta'lim jarayonining o'quv-uslubiy ta'minotini tashkil etuvchi o'quv dasturlari, o'quv-uslubiy va uslubiy-metodik adabiyotlardan iborat bo'lib, ular ilmiy-nazariy va ilmiy-uslubiy izlanishlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelgan janr o'quv-uslubiy janrdir. Ularga mansub matnlar ilmiy-nazariy tadqiqotlardan olingan natijalar ilmiy-uslubiy tadqiqotlar asosidagi o'qish jarayoniga kiritilishi uchun mo'ljallangandir. O'quv-uslubiy adabiyotlari bosma – nashr qilingan va elektron adabiyotlar turlariga bo'linadi. O'quv-uslubiy adabiyotlarning eng keng qo'llanadigan turlari darsliklar, o'quv qo'llanmalar, o'quv-metodik adabiyotlar, lug'atlar, mashq to'plamlari, xrestomatiyalardir.

• **Kuzatuv** – eng ko‘p axborotli tadqiqot usuli bo‘lib, idrok etish mumkin bo‘lgan o‘rganilayotgan jarayonlar va hodisalarni chetdan turib ko‘rishga imkon beradi.

• **Maqola** – eng kichik ilmiy asardir, biroq u ham hajmi jihatidan yirik, 20, 30, 40 bet, ba‘zida undan ko‘p sahifadan iborat bo‘lishi ham mumkin. Maqolalar ikki xil bo‘ladi: ilmiy maqolalar va ilmiy-ommabop maqolalar.

• **Modellashtirish** – modelning qurilishini nazarda tutadi.

• **Monografiya** – hajmi bo‘yicha eng yirik hisoblanadigan ilmiy-tadqiqiy asar bo‘lib, bir muallif yoki tadqiqotchilar guruhi tomonidan biron-bir muammoni fundamental tarzda tadqiq etilishi jarayonining natijasidir. U alohida kitob tarzida nashr etiladi. Monografik turdagi tadqiqotlar qatoriga o‘rganilayotgan muammo xarakteri va batafsilligi bo‘yicha fan nomzodi yoki doktori ilmiy darajasiga talabgorlikka yozilgan dissertasiyani ham kiritish mumkin.

• **Qiyoslash** – obyektlarning o‘xshashligi va farqlarini, umumiyligi va alohidaligini aniqlash maqsadida obyektlarning qiyoslanishini nazarda tutadi.

• **Referat** – mavjud matn yoki bir qancha matnlarni izohlovchi shakllaridan biri sanaladi va konspektdan farqli o‘laroq, har xil nuqtai nazarlarni o‘zaro solishtirish va tahlil qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lishni talab etadigan bir yoki bir qancha manbalarni o‘zida mujassamlashtirgan g‘oyalarning qisqacha yozma ko‘rinishdagi taqdimotidir.

• **Risola** – hajmi bo‘yicha u kichik kitob va yirik maqola o‘rtasidagi asar bo‘lib, u alohida nashr ko‘rinishida chop etiladi. Risola keng ommaga mo‘ljallangani uchun ilmiy ommabop asarlar sirasiga kiradi,

shuning uchun unda murakkab ilmiy tushunchalar, terminlar kamroq qo‘llanadi.

• **Sinov** - umumiy empirik tadqiqot usuli bo‘lib, u boshqariladigan sharoitda o‘rganilayotgan obyektlar ustidan qat‘iy nazorat yuritilishiga asoslanadi.

• **Sintez** – (yunoncha synthesis — bog‘lanish, birikma, kompozitsiya), obyektning turli elementlari, tomonlarini bir butunlikka (tizimga) bog‘lash, amaliy faoliyatda ham, bilish jarayonida ham amalga oshiriladi.

• **Sintez** - fikriy operatsiya, uning jarayonida aniqlangan elementlar va faktlardan yaxlit manzara qayta tiklanadi.

• **Sofistika** — qarama-qarshi fikrlar asosida ixtiyoriy tanlangan foydali mulohaza bo‘lib, uning yordamida har qanday narsa yoki fikrni isbotlay olish mumkin.

• **Suhbat** – javob beruvchi bilan shaxsiy aloqani nazarda tutadi.

• **Tahlil** - tadqiq qilinayotgan jarayon yoki hodisaning maxsus va teran mustaqil o‘rganilishi uchun bunday jarayon yoki hodisa ularning tarkibiy qismlariga bo‘lib tashlanadigan fikriy operatsiyani nazarda tutadi.

• **Tajriba ishi** – jarayonga yanada yuksak natijalarni olish maqsadida oldindan o‘zgartirishlar, innovasiyalarni kiritish uslubi.

• **Taqriz** – tadqiqot ishi, darslik va o‘quv-metodik qo‘llanmalarga beriladigan tanqidiy baho bo‘lib, unda mazkur ishning dolzarbligi va zarurati, ishning mazmuni me‘yoriy hujjatlar talablariga mosligi, muallif erishgan yutuqlar, qo‘llangan yangi metodlar va texnologiyalar, ishning rasmiylashtirilishi va savodxonlik darajasi tahlil qilinadi. Bunda, albatta,

taqrizchi shu soha mutaxassisi bo'lishi va subyektivlikka yo'l qo'ymasligi kerak.

• **Tasniflash** – o'rganiladigan obyektlar, faktlarni o'rganishning nazariy uslubi, tadqiqot jarayonidagi hodisalarni bir-biriga nisbatan tartibga solishga asoslanadi.

• **Tekshirish** – bu tadqiq qilinayotgan obyektning u yoki boshqa darajadagi teranlik va detallashtirish bilan o'rganilishi bo'lib, bu tadqiqot maqsadlari va vazifalari bilan belgilanadi.

• **Tezis** - ilmiy maqola yoki konferensiyalar uchun taqdim qilinadigan ilmiy ma'ruzaning qisqa asosiy mazmuni aks ettirilgan ilmiy ish turi bo'lib, uning hajmi annotatsiyadan kattaroq, biroq ilmiy maqoladan kichik bo'ladi (taxminan 1 betdan 3- 4 betgacha). Tezislar, odatda, nashr va konferensiya talablari asosida bir necha (1 Sodiqova Sh. Ilmiy ish asoslari. O'quv qo'llanma T., 2016. 3) tillarda beriladi. Uni ilmiy asarga beriladigan tanqidiy baho, tanqidiy talqin aks etgan taqriz bilan chalkashtirmaslik kerak.

• **Umumlashtirish** - muhim fikriy operatsiyalardan biri bo'lib, uning natijasida obyektlar va ular munosabatlarining nisbatan barqaror xususiyatlari ajratiladi va qayd qilinadi.

• Adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. Бонфельд, М. III. Введение в музыкознание : учеб. пособие для вузов / М.Ш. Бонфельд. - М. : ВЛАДОС, 2001. - 219 с.
2. Гуляницкая Н.С. Методы науки о музыке. – М., 2009.
3. Келдыш Ю. Музыкаведение // Музыкальная энциклопедия. – Т.3. – М.: Сов. энциклопедия, 1976. Кол. 805-830.
4. Кулапина О.И. Методология музыкознания в контексте высшего музыкального образования: понятийные установки // музыкальное искусство и образование. 2014. №4 (8). <https://cyberleninka.ru>
5. Muxtarova F. Musiqashunislik asoslari [Matn] : o'quv qo'llanma / F.Muxtarova, S.Begmatov, N.Xoshimova. - Toshkent: Musiqa, 2018.- 82 b.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 26.05.2020 yildagi PF-6000-son.

2. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 28.11.2018 yildagi PQ-4038-son.
3. Mirziyoyev Sh.M. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son.
4. Berdixanova Sh.N. Qoraqalpoq dostonlarining metroritmik asoslari. San.f.f.d (PhD) Diss. Avtoreferati. Toshkent, 2022. - 50 b.
5. Цуккерман В. О теоретическом музыкознании // Советская музыка, 1956. № 4. С. 72-76.
6. Maqom ilmiy-uslubiy jurnali. Toshkent, 2022-2023. № 1-4

Internet saytlari:

1. www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi davlat portali.
2. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlati ma’lumotlarimilliy bazasi.
3. <http://www.youtube.com>
4. http://b2c.uz/catalog/youth/uz/musiq_a
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ilmiy_tadqiqot
6. <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/078/911.htm>

ISBN 978-9910-789-65-6

9 789910 789656